

RANĚNOVOVĚKÉ PRÁVNICKÉ RUKOPISY VE SBÍRCE RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA

Jiří David

Informovat poučeného čtenáře o tom, že již po několik desetiletí probíhá diskuze o charakteru raněnovověkého státu, by bylo nošením sov do Atén. Jednou z rovin této diskuze byl po dlouhá léta spor o adekvátní náplň pojmu absolutismus, či vůbec oprávněnost jeho používání.¹ Představa o absolutistických vladařích a jejich byrokratických aparátech formujících společnost podle své více či méně osvětlené vůle nejspíš už definitivně vzala za své a vysvětlení hlubokých proměn, jimiž společnost v 17. a 18. století procházela, získává o mnoho plastičtější ráz. Namísto jednosměrné indoktrinace se začíná o fungování státu a jeho institucí uvažovat jako o výsledku mnohostranného komunikačního procesu, přičemž řadu konkrétních změn je nutno připisovat daleko více aktivitě „zdola“, než projevům vůle všemocného panovníka. Ačkoli se v poslední době dostavuje již určitá únava z opětovného rozebírání dějin jednoho historiografického pojmu, je současně třeba říct, že historiografii práva se toto názorové přehodnocování dlouho vyhýbalo. Je to svým způsobem pochopitelné – oblast práva se řídí vlastními specifickými zákonitostmi a jim zase odpovídají zcela svébytné poznávací metody. Není proto vždy snadné psát dějiny práva s pečlivým zřetelem k obecným dějinám společnosti, jež historickou právní kulturu generovala, a ve svém přístupu zohledňovat to, čím právě „žije“ jiná než právní historiografie. V kontextu právních dějin 17. a 18. století se to dařilo především třem historikům, na jejichž dílo je navzdory jejich vzájemné odlišnosti dodnes nutné navazovat – jsou jimi pozitivista Hermenegild Jireček, marxista Jiří Klabouch a Valentin Urfus (jehož názorové zázemí si netroufám jednoslovně

vyjádřit).² K tomu, abychom na práce zmíněných třech historiků smysluplně navázali, je však třeba vrátit se znovu *ad fontes*, tedy především k nepublikovanému archivnímu, knihovnímu či muzejnímu materiálu právního charakteru.

Předkládaný příspěvek proto nemá ambici být ničím jiným než prezentací jednoho možného zdroje a vstupním vyhodnocením toho, co může právní historiografii nabídnout. Tímto zdrojem je rukopisná sbírka knihovny Benediktinského opatství v Rajhradě. Není to tak, že bych chtěl zde uložená díla prezentovat za každou cenu jako unikátní prameny právněhistorického poznání, mnohem více mi jde o připomenutí rukopisné sbírky určitého konkrétního subjektu jakožto svébytného typu fondu a na tomto příkladu prověřit jeho informační potenciál. Rajhradská sbírka obsahuje celkem 50 rukopisů s právníkou tematikou, pokud eliminujeme rukopisy středověké, rukopisy z 19. století a nezvěstné, zbývá 38 titulů.³ Kromě jediné výjimky, rukopisu sněmovních památek vzniklých po roce 1547, pocházejí všechny ze 17. a 18. století. Podle obsahového kritéria je můžeme rozdělit do pěti skupin: 1) opisy Obnovených zřízení zemských (dále jen OZZ), 2) teoretické traktáty a výtahy z platného práva českých zemí, 3) sněmovní památky, 4) teoretické traktáty vztahující se k římskému a říšskoněmeckému právu (*ius publicum*), 5) rukopisy archivní povahy.

OBNOVENÉ ZŘÍZENÍ ZEMSKÉ

Přítomnost opisů OZZ není ve sbírce nijak překvapivá. Ačkoli nevznikly všechny přímo pro Rajhrad a do sbírky se dostaly až později z jiných knihoven, je nepochybné, že se tento základní normativ v klášteře nacházel. Kancelář subjektu o srovnatelné velikosti a významu se bez něj mohla jen stěží obejít, což ostatně dokládá jak četnost dochování obdobných opisů v dalších klášterních a zámeckých rukopisných sbírkách, tak také tištěná vydání, nacházející se v rajhradské historické knihovně. Rukopisná sbírka zahrnuje pět samostatných svazků OZZ, v jednom případě rozšířených o Deklaratoria a Novely z r. 1640. Rukopisy R 175, 176, 179 a 599 obsahují moravské znění OZZ, české znění téhož zákoníku je ve sbírce přítomno pouze v jednom exempláři (R 180), který je současně jako jediný v češtině. Tyto rukopisy představují prosté opisy tištěného znění OZZ, zachovávají původní foliaci tisku, která byla v praxi důležitá pro odkazování na konkrétní místa

1 Argumenty této diskuze shrnují např. studie KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. ČMM. 2002, 121, s. 451–483; HRBEK, Jiří. Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho pojmu. ČČH. 2007, 105(3), s. 643–689; MEUMANN, Marcus a PRÖVE, Ralf. Die Faszination des Staates und die historische Praxis. Zur Beschreibung von Herrschaftsbeziehungen jenseits teleologischer und dualistischer Begriffsbildungen. In: *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umriss eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*. Münster, 2004 (Herrschaft und soziale Systeme in der Frühen Neuzeit, Bd. 2), s. 11–49; SCHILLING, Lothar. Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos. In: *Absolutismus, ein unersetzliches Konzept? Eine deutsch-französische Bilanz = L'absolutisme, un concept irremplaçable? Une mise au point franco-allemande*. München, 2005, s. 13–31.

2 JIREČEK, Hermenegild. *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha, 1903; KLABOUC, Jiří. *Osvětské právní nauky v českých zemích*. Praha: Československá akademie věd, 1958. Dílo Valentina Urfuse je rozptýleno do řady samostatných studií, jež zde nemá smysl podrobně rekapitulovat. Na některé z nich bude odkázáno na příslušném místě.

3 Z kapacitních důvodů odhlížím v následujícím textu od 30 rukopisů věnovaných kanonickému právu a omezují se pouze na oblast práva civilního. Podrobný přehled viz DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 413 (oborový rejstřík).

zákoníku, avšak neobsahují prakticky žádné glosy či vpisky, které by původní znění rozšiřovaly nebo komentovaly. Pouze ve dvou případech jsou na závěr připojeny další, volně související normy – tisk procesního řádu královského tribunálu (R 175) a taxovní řád z r. 1629 (R 180). Vedle zmíněných titulů je možno do této kategorie zahrnout také rukopis R 181, v němž je zpracován věcný heslář k české verzi OZZ.⁴

TEORIE A PRAXE DOMÁCÍHO PRÁVA

Spíše než prostá znění základních zákoníků zemského práva, jež jsou navíc dostupná skrze novodobé edice,⁵ jsou pro právní historiografii českých zemí nepochybně zajímavější rukopisy, které buď teoreticky reflektují dobovou legislativu, nebo se snaží poskytnout návod k právní praxi. Abychom byli schopni tento typ produkce posoudit, je nutné připomenout alespoň základní rysy právní kultury předmětného období. Po celé 17. a 18. století přetrvává v českém a moravském právu značná roztržitost a partikulárnost. Je to jednak dědictví minulosti – pro starší stavovskou společnost byl právní partikularismus jedním z charakteristických znaků – a jednak důsledek problematických snah o nápravu.⁶ Nadále proto přetrvává nejen odlišnost práva platného v jednotlivých habsburských zemích, ale k souběhu více právních systémů dochází i uvnitř těchto zemí (typická je konkurence městského a zemského práva). Situaci navíc rok od roku komplikuje překotná normotvorba, postrádající systémové ukotvení či hierarchizaci norem. Ve stejné době však právní kultura českých zemí procházela zásadní proměnou. Mezerovitost domácího zvykového práva, která byla dříve východiskem pro širokou autonomii zemských soudů v tzv. nalézací praxi, se začíná ve stále větší míře řešit čerpáním z římského práva a jeho vztahováním k místním poměrům. Tento trend je sice patrný již v 16. století, vydání OZZ a následný vývoj

jej však značně urychlily a zintenzivnily. České země v tomto ohledu pouze kopírovaly evropskou cestu k recepci římského práva. Dělo se tak pod vlivem německého prostředí, kde se od 16. století vyvíjel nový způsob právně teoretického uvažování, paušálně označovaný termínem *usus modernus pandectarum*, jehož hlavní náplní bylo popsat existující či stanovit ideální poměr mezi domácím právem a recipovanou římskoprávní kulturou.⁷ Centry této rozvíjející se právní vědy se vedle soudů užívajících ve větší míře římské právo jako podpůrný zdroj norem staly rovněž univerzity, jež začaly produkovat novou společenskou vrstvu vzdělaných právníků, přebírajících postupně otěže právního života od urozených stavovských hodnostářů. Ani v tomto ohledu nebylo české prostředí výjimkou – od poloviny 17. století se centrem právní vzdělanosti stala Karlo-Ferdinandova univerzita a paralelně s ní pražský apelační soud. Z těchto dvou okruhů ostatně vyšli také protagonisté často připomínané polemiky Kyblín vs. Proškovský, jež se stala iniciační událostí pro další domácí právně teoretickou produkci.⁸ Ve srovnání s Čechami však Morava takové štěstí neměla. Při olomoucké univerzitě se sice práva vyučovala od r. 1679, nebyla však zaštitěna vlastní fakultou, a ačkoli byla podporována ze strany stavovské reprezentace, měla zde právnická studia až do r. 1784 spíše privátní charakter.⁹ Mezi olomouckými profesory práva sice nalezneme řadu vědecky působících osobností, ty však zdaleka nedosáhly takového věhlasu jako jejich pražští kolegové.¹⁰ Ani moravský královský tribunál, hlavní administrativní a justiční orgán v zemi, se nestal skutečným střediskem právní teorie, které by bylo schopné systematicky reflektovat soulad či nesoulad mezi moravským a římským právem a konstruovat obraz ideálního vývoje do budoucna.

Nelze však říci, že literatura podobného druhu na Moravě zcela schází – a toto konstatování obrací naši pozornost zpět k rajhradské rukopisné sbírce.¹¹ Nachází se v ní soubor osmi právnických rukopisů, jejichž autorem je koncipista a později sekretář moravského královského tribunálu Johann Joachim Hackel – osobnost, jejíž dílo může sloužit jako doklad úrovně mimouniverzitního právnického myšlení na Moravě v době kolem poloviny 18. století. Narodil se 13. března 1720 v Brně do úřednické rodiny. Jeho otcem byl Václav František Hackel, jenž studoval kolem r. 1707 na

4 Pro úplnost dodejme, že Dokoupilův soupis eviduje s odvoláním na starší rukopisný katalog Maura Kintra ještě další dva exempláře moravského OZZ, které jsou však nyní neznámé (R 178 a R 179). DOKOUPIL, Vladislav. pozn. 3, s. 78. Starší zemská zřízení se v knihovně nacházejí pouze v tištěné podobě, jedná se o dva exempláře moravského ZZ z roku 1545 (sg. T.II.bb.19 a T.I.bb.25), dále vydání z r. 1562 (sg. J.I.gg.39), vydání z r. 1604 (sg. T.II.bb.13) a jeden tisk českého ZZ z r. 1594 (sg. T.f.59). K právnické literatuře v rajhradské knihovně mimo rukopisnou sbírku blíže viz PAVELKOVÁ, Jindra: Knihy uložené v oddělu práva v rajhradské klášterní knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2015, s. 41–45.

5 JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení Zemské dědičného království Českého: Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen*. Praha: F. Tempský, 1888; JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Markgrathums Mähren: Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského*. Praha, 1890. Jirečkovy edice jsou dodnes použitelné, byť problematicky – za největší defekt lze považovat absenci foliace originálu, na niž zpravidla v dobové praxi odkazuje aktový materiál, citelně schází také poznámkový aparát, který by odkazoval k nejvýznamnějším novelizacím původního znění.

6 Viz osudy kompilačních komisí pracujících na systematizaci platného práva. URFUS, Valentin. Pokus o revizi moravského zemského zřízení na počátku 18. stol. a tzv. „elaboratum Moravicum“. Časopis Matice Moravské. 1970, 89, s. 46–65; URFUS, Valentin. K pokusu o revizi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století. *Právněhistorické studie*. 1971, 16, s. 177–198.

7 URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha, 2001, s. 73–92.

8 Jedná se o spor univerzitního profesora Kryštofa Kyblína z Waffenburgu a apelačního rady Jana Jindřicha Proškovského z Krohenštejna. Týkala se jednak počtu diferencí mezi domácím a římským právem a jednak legitimitou užívání římského práva jako subsidiárního souboru právních norem. Podrobně viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 33–37.

9 Olomouckým jezuitům se tak podařilo udržet koncept navazujícího dvoufakultního studia filozofie a teologie. K osudům práv na olomoucké univerzitě blíže viz NEŠPOR, Václav. *Dějiny university olomoucké*. Praha, 1947, s. 41–71; NAVRÁTIL, Jan (red.). *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1593–1973*. Ostrava, 1973, s. 113n.

10 Viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 42–44, 122–130; k olomouckým profesorům práva viz tamtéž, s. 44, 143–144, 228–234.

11 Z kapacitních důvodů v následujícím textu odhlížím od rukopisů R 164 *Observationes De Juribus, atque Processibus Forensibus* (opis tisku pojednávajícího o slezském právu) a R 242 *Generalia ac Specialia Principia ad Praxim Juridicam...*, jehož autorem je významná osobnost české právní teorie Václav Neumann z Puchholce. Tento rukopis si v budoucnu zaslouží samostatnou pozornost.

právnícké fakultě v Praze, absolvoval cestu po protestantských zemích (Slezsko, pobyt v Berlíně), a po návratu do Brna působil jako ingrosátor v moravském zemskodepském úřadu.¹² Johann Joachim prošel nejprve brněnským jezuitským gymnáziem (studia humaniora), poté se zapsal na olomouckou univerzitu, kde se věnoval studiu filozofie, teologie a také práv. Patrně zde zastihl (kolem r. 1740) trojici profesorů František Xaver Šimkovský, František Jan Heintz a Gottfried Scheikhart, kteří měli mezi sebe rozděleny jednotlivé disciplíny římského práva, německé veřejné právo (ius publicum) a dále právo feudální, trestní a kanonické.¹³ Po ukončení studií (patrně bez dosažení akademického gradu) absolvoval Johann Joachim praxi u zemského advokáta Wilhelma Balause. V r. 1744 usiloval o místo v brněnském magistrátu, posléze se však jeho celoživotním působištěm stal královský tribunál. Zde prošel úředními pozicemi počínaje ingrosátorem (1748/49), pak pokračoval nejprve jako nadpočetný a následně řádný koncipista (1750, resp. 1753), až nakonec dosáhl r. 1761 na místo sekretáře, tedy nejvyšší úřední pozici bez přímé rozhodovací pravomoci. V tomto postavení již setrval až do své smrti na počátku roku 1769.¹⁴ Čtyři z osmi Hackelových rukopisů rajhradské sbírky reflektují domácí právo formou studijního kompendia či příručky pro praxi (jeden je však dochován v torze), tři obsahují přehledy platných právních norem, poslední je věnován německému veřejnému právu. Všechny tyto rukopisy vznikly buď ještě v době Hackelových olomouckých studií, advokátní praxe nebo v prvních letech působení u královského tribunálu, v pozdější době se již Hackel odborné literární činnosti nevěnoval. Z hlediska systematického uchopení moravského práva tvoří nejdůležitější skupinu následující trojice rukopisů:

R 166

Differentiae Juris communis et Moravici cum variis annotationibus et Diversis Formularibus De Praxi Moravica usitatis.

Tento rukopis Hackel psal jako „*Juris Practicus*“, lze ho tedy datovat do let 1746 (nejmladší citovaná norma) až 1748 (Hackelův nástup ke královskému tribunálu).

12 Matkou Johanna Joachima byla Marie Eleonora, rozená Burešová, pocházející ze statku Dyje na Znojemsku. Moravský zemský archiv (MZA), f. E 6 Benediktini Rajhrad, i.č. 4190, kart. 496.

13 NEŠPOR, Václav. pozn. 9, s. 44; LABSKÝ, Radim. *Dějiny výuky práva na právnícké fakultě v Olomouci*. Olomouc, 2009. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého. Právnícká fakulta, s. 17. K Hackelovu studiu dále srv. MZA, f. E 6, i.č. 4195, kart. 496.

14 V sekretářské funkci nahradil Antona Ferdinanda Appelmana. Hackelova písemná pozůstalost a knihovna přešly po jeho smrti do majetku rajhradského kláštera, jednotlivé položky byly podle typu materiálu rozděleny do příslušných fondů. Aktový materiál byl deponován v klášterním archivu (viz MZA, f. E 6, i.č. 4189–4202), tištěné knihy vzhledem ke svému právníckému obsahu obohataly především signaturu T historické knihovny (právnícká literatura), rukopisné knihy se staly součástí rukopisné sbírky. V literatuře je Johann Joachim Hackel znám pouze díky Christianu d'Elvertovi jako autor rukopisu *Kurtz verfasste Beschreibung aller im Marggraffthum Mähren befindlichen Cathedral- und Collegiatkirchen [...] zusammen gesetzt von Johan Joachim Hackel, k.k. Tribunals- und Appellationsconcipisten, als zugleich bey der in milden Stiftungssachen allernädigst angeordneten Commission bestelten Actuario anno 1756*. D'Elvert vycházel z rukopisu, který je nyní součástí fondu G 11 v MZA, sg. FM 502; dále viz d'ELVERT, Christian. *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*. Brünn, 1850, s. 170.

Jak název díla, tak i výslovný odkaz v předmluvě čtenáře upomínají na traktát Kryštofa Kyblína z Waffenburgu *Tractatus Novus De Differentiis Juris Communis Et Bohemici*, vydaný v Praze r. 1663 a stojící na počátku zmiňované Kyblínovy polemiky s Janem Jindřichem Proškovským. Více než osmdesát let po Kyblínovi se tedy Hackel pokusil vytvořit jeho moravskou aktualizaci, rukopis lze proto považovat za pozdní projev tzv. diferenciacní literatury, identifikující rozdíly mezi domácím a obecným právem. Kniha je strukturována do třinácti kapitol, pojednávajících postupně o soudnictví, o obligačním, exekucním, dědickém a sirotčím právu a o právu procesním, jež zabírá přibližně polovinu celkového rozsahu. Na závěr je poněkud překvapivě připojena krátká kapitola o moravském stavovském zřízení, obsahující právní definování jednotlivých zemských stavů a jejich vzájemné precedenční vymezení. Charakter diferenciacní literatury si však udržují pouze ty kapitoly, které svým obsahem vykazují styčnou plochu s římským právem. Mají až na výjimky (exekucní právo) shodnou strukturu – na počátku je krátký text obsahující základní uvedení o tématu, po němž následují jednotlivé Diference. V Diferencích Hackel vždy nejprve uvádí heslovité znění určitého pravidla *De Iure Communi* a pokračuje výčtem toho, co se k dané záležitosti uvádí *De Iure Nostro*. Tyto pasáže jsou zpravidla zpracovány formou uvedení regestářového obsahu konkrétních norem, úředních rozhodnutí či soudních nálezů počínaje články OZZ, přes další panovnické normativy až po nálezy a rozhodnutí domácích instancí, nejčastěji královského tribunálu.¹⁵ V kapitolách zabývajících se procesním právem či moravským soudním systémem však autor opouští metodu vyhledávání diferencí a rukopis se mění v příručku procesního práva, rozebírající zevrubně moravský soudní proces od sepsání žaloby po revizi sporu, opět s hojnými citacemi platných norem. Dokumenty, které považoval Hackel za zvlášť významné nebo důležité pro praxi, uvádí na konci kapitoly v plném znění (často nejde výslovně o právní normy, nýbrž o vzorové formuláře či jinak prakticky orientované materiály). Tato ediční selekce potvrzuje spolu s úsečným stylem Hackelovy kompilace celkový praktický ráz knihy – autorovi nejde primárně o teoretickou reflexi, ale sumarizaci zavedené praxe, ať už pro účely studia či jako pomůcka pro orientaci v moravském právu a procesních zvyklostech.¹⁶

15 Hackel dospěl k celkem 95 diferencím. Ve srovnání s počtem 247 diferencí, jež ve svém díle uvádí Kyblín, je to číslo relativně malé. Chápat tento rozdíl jako doklad sbližování domácího práva s obecným by však bylo příliš přímocáré. Spíše se potvrzuje, že vlivem praxe docházelo postupem času k vnějšmu přístupu ve vnímání rozdílnosti obou právních systémů.

16 Samostatnou část rukopisu R 166 tvoří od téhož autora *Extractus Novellarum Bömearum... cum consignatione illarum Novellarum quae hic et nunc in Moraviam introductae sunt*. Jde o přehled obsahu Deklaratorií a Novel z r. 1640 a heslovitý přehled norem vydaných pro Moravu až do Hackelovy současnosti, řazený ovšem podle článků českého OZZ. Co do množství citovaných norem jde však o zdroj spíše podprůměrný.

Numerus Duodenarius, Constitutionem & Ordinationem Juris Moravici exhibens Byla-li v *Differentiae Juris* věnována pozornost politickému uspořádání Moravy pouze v minimální míře, v případě *Duodenaria* je tomu jinak. Hackel se zde ve dvanácti kapitolách snaží podat systematický náčrt nejen moravského práva, ale také popsat uspořádání, které bychom dnešní terminologií označili jako ústavní, resp. ústavně historické. Zřetelně se tento charakter odráží hned v první kapitole, věnované osobnosti panovníka (*De Serenissimo Rege Boemiae utpote Marchione Moraviae et clementissimo nostro Principe*). Autor se zde věnuje celé řadě otázek, přičemž z mnohých je patrné, že osobnost panovníka zde slouží spíše jako personifikace státu: dotýkají se poměru panovníka k církvi, historického postavení Moravy vůči Čechům, nástupnickému právu, zvyklostem při přijímání nového zeměpána (slib věrnosti, holdování) či korunování. Nejde však pouze o konstatování platného stavu, daleko více než v jiných Hackelových dílech je zde využita metoda historické retrospektivy. Díky tomu přestává být okruh zdrojů omezen na právní normy a rozšiřuje se o historiografická díla, především Dubravia a Balbína. Závěr kapitoly tvoří historický exkurs o udílení královské hodnosti českým knížatům a série medailonů korunovaných českých panovníků počínaje Vratislavem I. Následující kapitoly opouštějí historicko právní metodu a autor se vrací k postupu, který je mu nejvlastnější, totiž ke kompilaci textu do podoby uspořádaného sledu regestářových shrnutí jednotlivých právních norem, vždy s příslušným odkazem. „Ústavní“ ráz vykazují další tři kapitoly: 2) *De quatuor Statibus* definující zemské stavy, právní vyjádření jejich vzájemného poměru a způsob zasedání zemských sněmů, stavovských výborů a komisí, 3) *De Dicasteriis Moraviae* rozebírající moravský soudní systém (zejm. poměr zemského soudu a královského tribunálu), bez zjevné souvislosti jsou však připojeny i kontribuční a komorní záležitosti, 4) *De Dominis Officialibus* popisující postavení zemského hejtmána, královského prokurátora, městských magistrátů, k čemuž je opět poněkud neorganicky přidáno pojednání o moravských zemských zřízeních. Následující kapitoly balancují na pomezí veřejného a soukromého práva. Zabývají se sirotčí problematikou, lenním a vrchnostenským právem, dále právem obligačním a procesním, soudnictvím podle římského práva a jako poslední je zařazena problematika trestní. Často velmi nesourodé organizování látky směřující nejen veřejné a soukromé právo, ale nerozlišující příliš ani mezi výkonnou a soudní mocí (k níž zanedlouho došlo nejen v rovině teoretické, ale i v praxi v rámci teraziánských správních reforem), činí z Hackela velmi konzervativního autora. V předmluvě je však tento formální postup obhajován poukazem na to, že vychází z praktických zkušeností: „...non Ingenii mei utpote imbecillis inventio, sed solius laboris in Praxi acquisiti est Structura in Constitutionibus & Juribus Moravici fundata...“.¹⁷ Znovu se tedy ukazuje, že Hackel přistupuje k sepisování právních traktátů především jako praktik a pro poznání praxe jsou jeho rukopisy také určeny.

17 Viz R 167, fol. 3r dle novodobé foliace. Rukopis vznikl v r. 1750, kdy již Hackel působil jako koncipista královského tribunálu.

Tractatus Compendiosus De Processu et Judicio Criminali.

Obdobně je tomu i v případě rukopisu, jenž pochází z Hackelových studijních let (1740) a v 21 kapitolách popisuje trestní právo procesní. Podobně jako ve dvou předchozích rukopisech se i zde jedná o pokus systematizovat určitý segment práva, v tomto případě však autor vychází z limitovaného okruhu pramenů. Odpovídá to jednak studijnímu charakteru díla a jednak specifickému postavení trestně právní literatury, která získává od poloviny 17. století v právní teorii značnou samostatnost.¹⁸ Jako hlavní zdroj informací se v traktátu objevují karolinský a josefinský trestní řád, tj. *Constitutio Criminalis Carolina* (1532) a *Constitutio Criminalis Josephina* (1707), Koldínovo městské právo a OZZ, pouze výjimečně se zde odkazuje na návazné právní normy (reskripty, pragmatiky aj.) – příkladem budiž moravský taxovní řád v trestních záležitostech, uvedený v poslední kapitole. Z literatury se Hackel výslovně hlásí k Benediktu Carpozovi, Johannu Jakobu Weingartenovi a Christophu Blumlacherovi.¹⁹

Všem dosud popisovaným právníckým rukopisům byla společná potřeba shrnout a systematizovat platné právo, ať už domácí či obecné, do jednotného kompendia či příručky, která by byla využitelná pro právní praxi. Praktickou motivaci můžeme bez větších výhrad označit za nejčastější faktor, který nutil dobové právníky k odborné literární činnosti. Neustále rostoucí počet právních norem a současně absentování jejich soustavné evidence či klasifikace vytvářelo z platného práva neproniknutelnou houštinu, v níž se vyznat bylo stále obtížnější nejen pro právní laiky, ale i školené odborníky, kteří byli nuceni vytvářet si vlastní „mapy“, usnadňující v tak nepřehledném terénu orientaci. Vedle studijní a příručkové literatury se staly dobově nejrozšířenějším druhem právnícké literatury sborníky právních norem, jež funkčně vzato suplovaly dosud neexistující sbírky zákonů.²⁰ Rajhradská sbírka obsahuje úhrnem šest titulů tohoto druhu sborníků.²¹ Autorem třech z nich je opět Johann Joachim Hackel, jedná se však vlastně pouze o dvě díla, neboť jedno z nich je zde ve dvou opisech. Poměrně marginálním titulem je R 168 *Extractus der Verneüerten Mährischen Landes-Ordnung*, obsahující Hackelův přehled jednotlivých článků moravského OZZ. K jednotlivým článkům

18 K tomu srov. KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 77–78.

19 Hackel patrně znal Carpozovo dílo *Practica nova Saxonica Rerum criminalium...* (Wittenberg 1635), dále odkazuje na Weingartenovu příručku městského práva *Speculum Civium = Bürger-Spiegel Oder Kurtzer Begrieff der Königlichen Städt Instruction...* (Praha 1675) a trestně právní traktát téhož autora *Sylva variarum Observationum et Juris Questionum...* (Nürnberg 1683). Od Blumlachera je mu znám komentář k trestnímu řádu Karla V. *Commentarius in Käyser Carl dess fünfften und dess Heil. Röm. Reichs Peinliche Halssgerichts-Ordnung...* (Salzburg 1678).

20 Patrně nejznámějším autorem tohoto druhu literatury se stal Johann Jakob Weingarten. K jeho osobě a dílu naposledy viz NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakob Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických fondů*. Olomouc, 2009, s. 89–106.

21 Rukopisy R 168, 170, 220, 221, 234 a 235.

jsou doplňovány odkazy na návazné právní předpisy, jež však nijak nepřesahují běžný rámec těchto rozšiřujících komentářů. O mnoho významnější je titul R 170 (a v návaznosti též jeho mladší opis R 220), nesoucí název *Extractus Rescriptorum Declaratoriarum Pragmaticarum* a zahrnující přehled právních předpisů z let 1718–1746.²² Normativy nejsou v rukopisu řazeny chronologicky, ale věcně podle hesláře obsahujícího 537 položek (od *Abtissin* po *Zwodt*). Heslář obsahuje jednak výrazy odvozené z obecného práva (*Bonificatio*, *Creditores*, *Possessio* etc.), ovšem stejně tak i pojmy vztahující se výlučně k Moravě, ať už se jedná o zemské instituce (zemský soud, zemské desky, královský tribunál etc.) nebo nižší právní subjekty (město Brno, olomoucká kapitula, mikulovská městská rada). Právě silný zřetel k moravskému prostředí činí z Hackelova *Extractu* poměrně exkluzivní zdroj informací. Neprojevuje se totiž pouze v heslářové struktuře, ale také ve volbě excerpovaných normativů, mezi nimiž jsou rovnoměrně zastoupeny jak panovnické výnosy, tak nálezy moravských soudních instancí. Např. u jednoznačně nejob-
sáhlejšího hesla *Advocatus* je citováno 38 panovnických reskriptů, 28 rozhodnutí moravského královského tribunálu, 8 rozhodnutí apelačního soudu a 1 dokument brněnského magistrátu. Jak je však v případě tohoto typu sborníků obvyklé, obsahy normativů jsou zde uvedeny pouze v nejnutnější zkratce vystihující právní podstatu, avšak bez odkazu na plné znění, které je často pro plné pochopení dotyčného rozhodnutí klíčové.

Další v Rajhradě zastoupený titul, na nějž je v této souvislosti třeba upozornit, tvoří pětisvazkový rukopis R 221 a čtrnáctisvazkový R 234. Opět se jedná o totožné dílo, byť v druhém případě dochází k určitému optickému klamu. Název díla je *Index seu Extractus alphabeticus deren kayserl. Declaratorien, Novellen, Pragmaticen, Rescripten & c.* a podobně jako u Hackelova *Extractu* postupuje metodou věcných a jmenných hesel, k nimž připojuje výtahy z právních norem, soudních nálezů a právnícké či moralistní literatury.²³ Jedná se o poměrně široce rozšířené dílo a současně dle dosavadních znalostí patrně o nejkompletnější sbírku shrnující domácí platné právo do dvacátých let 18. století.²⁴ Je vlastně až s podivem, že toto dílo i přes četnost dochování a rozsah excerpovaného materiálu dosud unikalo pozornosti právní historiografie – prozatím schází jak znalost okolností jeho vzniku, způsob šíření či filiace jednotlivých opisů, tak i zevrubnější obsahová analýza. Vraťme se však k rajhradským exemplářům – zatímco rukopis

R 221 obsahuje pouze samotný *Index*, v opisu R 234 zabírá *Index* pouze posledních šest svazků, jímž předchází osm svazků obsahujících plné texty normativů, na něž *Index* regestářovou formou odkazuje.²⁵ V těchto osmi svazcích jsou normativy řazené chronologicky podle data vydání. Souvislost svazků s plnými texty a *Indexu* je však problematická. Autorovi či majiteli tohoto opisu se zdaleka nepodařilo posbírat všechny normativy, o nichž je v *Indexu* zmínka, k některým rokům je k dispozici pouze několik málo opisů.²⁶ Dále nesedí hledisko chronologické: zatímco *Index* vznikl patrně ve dvacátých letech 18. stol., opisovaná plná znění postupují až do r. 1744. Vzhledem k odlišnosti písarských rukou, použitého papíru a množství vyvázaných tisků lze soudit, že svazky vznikly teprve druhotným svázáním aktového materiálu. Tuto tezi podporuje i skutečnost, že se mezi opisy nacházejí i dokumenty originální, resp. úředně vidimované. Navzdory své mezerovitosti v uvádění plných textů však představuje R 234 ve srovnání s ostatními opisy *Indexu* cennou variantu, neboť o plná znění je *Index* doplňován zcela výjimečně.

Titulní list díla Johanna Joachima Hackela
Extractus alphabeticus Declaratoriarum, Rescriptorum, Recessum &c. (R 220)
(foto: Jiří David)

22 Totožnosti obou titulů si V. Dokoupil při pořizování soupisu nepovšimnul, patrně vzhledem k odlišnému titulnímu listu. Viz DOKOUPIL, Vladislav, pozn. 3, s. 70 a 89.

23 R 221 je označen variantním názvem *Index seu Extractus alphabeticus Declaratoriarum, Novellarum, Rescriptorum & c. der Böhmisch= und Mährischen Landes Ordnung, Landtag=schlüssen, Stadt und allgemeinen Kayserl. Rechten*.

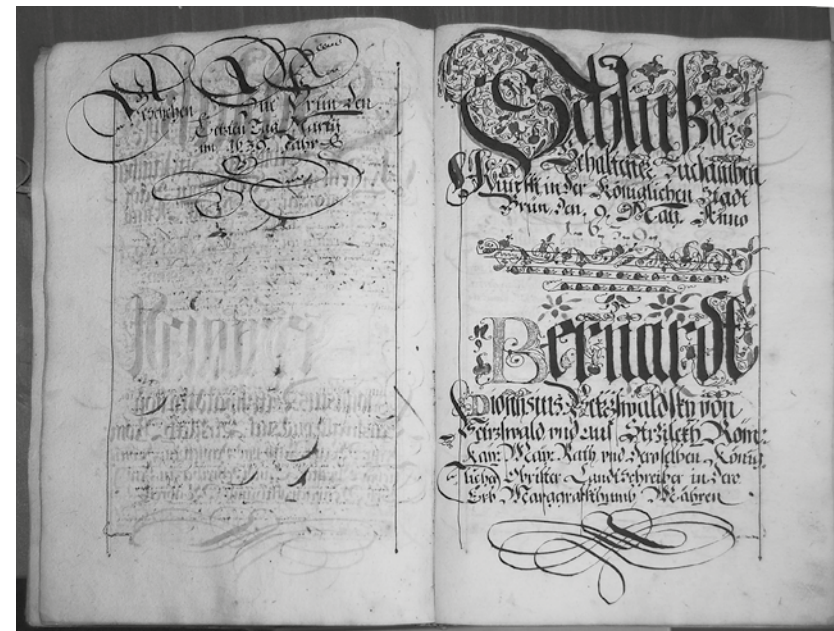
24 Další opisy viz např. BOHÁČEK, Miroslav a ČÁDA, František. Žerotínské rukopisy bludovské. SNM, řada C – Literární historie. 1958, 3, s. 108 (rukopis č. 51); ZACHOVÁ, Irena. Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna. Praha – Brno, 1999, s. 105 (rukopis č. 197); DOKOUPIL, Vladislav a ŠTACHOVÁ, Naďa. Soupis rukopisů zámecké knihovny hrabat Chorinských z Veselí nad Moravou. Brno, 2011, s. 46–50 (rukopisy 8–11); ZACHOVÁ, Irena a PETR, Stanislav. Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně. Praha, 2010, s. 116 (rukopis č. 265, torzo).

25 Vzhledem ke zmíněnému odlišnostem není ani tato obsahová shoda obou rukopisů v soupisu identifikována. Viz DOKOUPIL, Vladislav, pozn. 3, s. 89 a 92.

26 Jediný provenienční údaj, který svědčí o předchozím majiteli je erbovní exlibris s textem „Iohann Ignatz Meixner Von Lüttich“. K jeho osobě blíže viz heslo v autoritní databázi Provenio.net.

SNĚMOVNÍ PAMÁTKY

Poměrně svěbytnou skupinu představuje v rajhradské sbírce trojice rukopisů, označených v Dokoupilově soupisu jako *Usnesení moravských sněmů* či v německé variantě *Mährische Landtagschlüsse*. Při bližším pohledu je však zřejmé, že typologicky přílehlavější zařazení poskytuje výraz sněmovní památky. Sněmovní památky jsou zcela specifickým druhem moravských úředních knih, odrážejících činnost zdejší zemské stavovské správy. Souvislá řada těchto knih sahá až k počátkům konstituování stavovství na přelomu 15. a 16. stol. a pokračuje až do r. 1748.²⁷ V průběhu tohoto dlouhého období se charakter sněmovních památek přirozeně měnil spolu s tím, jak se měnila i samotná stavovská správa v čele se zemskými sněmy, i tak ovšem patří tyto rukopisy ke klíčovým zdrojům informací o stavovské politice a administrativě. Originály těchto knih jsou součástí stavovského archivu.²⁸ V Rajhradě se nacházejí opisy třech exemplářů sněmovních památek, a sice SP I. z let 1518–1547 (R 174), SP V. z let 1602–1611 (R 172) a výpis SP z let 1639–1641 (R 173).²⁹ Tyto opisy patrně nemají shodný původ. Jediný provenienční údaj se nachází na prostředním z nich, a sice erbovní supralibros Jana Jiřího Humpoleckého Osovice z Rybenska, písaře menšího soudu a autora také dalších opisů a registrů zemských úředních knih.³⁰ Formální znaky druhých dvou rukopisů naznačují, že vznikly v době ne příliš vzdálené od vzniku originálu. Po obsahové stránce se jedná o doslovné přepisy, pouze s nepodstatnými gramatickými odchylkami.³¹ Rajhradské exempláře dobře dokládají proces ustalování tohoto typu pramene. I když byly sněmovní památky od počátku určeny pro systematickou evidenci množících se sněmovních usnesení, již do prvního svazku sněmovních památek byly zachycovány také další dokumenty související se sněmovní agendou (komunikace s panovníkem, propozice, smlouvy aj.). Po r. 1628 získávají památky pravidelnou strukturu a zachycují ponejvíce jen tři typy dokumentů: panovnický list o rozepsání sněmu či sjezdu, propozice k jednání a text usnesení. Ačkoli rukopis R 173 ještě sporadicky obsahuje některé dokumenty nad tento rámec, již se novému způsobu vedení záznamů zřetelně přibližuje (k definitivnímu ustálení došlo po r. 1650).



Titulní list usnesení zemského sjezdu z r. 1639 v opisu Sněmovních památek z let 1639–1641 (R 173). Ve výzdobě je použita kombinace červeného a zeleného inkoustu a zlatení. (foto: Jiří David)

ŘÍMSKÉ A ŘÍŠSKONĚMECKÉ PRÁVO

Opisy římsko- a říšskoprávních traktátů patří ke stabilním součástem právníkové literatury v raněnovověkých knihovnách.³² Na římském právu bylo postaveno gros univerzitní výuky, ostatně jeho role pro právní život v českých zemích byla již zmíněna výše. O něco později si své postavení v domácí právní teorii vydobyla i reflexe říšského veřejného práva.³³ Vzhledem k nezastupitelnosti obou právních okruhů ve výukovém procesu není nijak překvapivé, že nejčastější rukopisnou formou tohoto obsahu jsou záznamy přednášek a opisy tisků. Rajhradská sbírka není výjimkou, eviduje osm traktátů římského práva a tři rukopisy věnované právu německému (autorem jednoho z nich, R 171, je opět Johann Joachim Hackel), přičemž u všech těchto spisů jednoznačně převládá studijní charakter. Čtyři z osmi říšskoprávních traktátů obsahují přepisy přednášek či kompendií z Institucí. Nachází se mezi nimi

32 URFUS, Valentin. Právnícká knihovna moravského nejvyššího písaře z počátku 18. století. ČMM. 1980, 99, s. 285–296; KOMÁREK, Filip. Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav.

33 KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 111–114.

27 Okolnosti vzniku sněmovních památek a jejich návaznost na starší evidenci zemské správy jsou podány v úvodu k edici JANIŠ, Dalibor (ed.). Moravský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. Památky sněmovní I. Praha, 2010, s. 33–44.

28 Dnes uloženy v MZA, f. A 3 Stavovské rukopisy, i. č. 1–30 (do této řady však spadají i kopiáře sněmovní korespondence).

29 Ibid., i. č. 1, 5 a 9.

30 Zemřel kolem roku 1625, opis by tedy neměl být starší než datum jeho úmrtí. K této osobnosti blíže viz RYBIČKA, Antonín. O šlechtických a erbovních rodech Čáslavských. Památky archeologické a místopisné. 1863, 5, s. 357; KREJČÍK, Tomáš. Šest století erbovních miniatur. In: Heraldická ročenka. Praha, 1985, s. 14–15 (zde též odkazy na starší genealogickou literaturu).

31 Opis nejstarších památek (R 174) je však nekompletní, posledním opsaným listem je fol. 248r originálu, zachycující dubnový sněm r. 1542. JANIŠ, Dalibor (ed.). pozn. 27, s. 385.



Perokresebný frontispis (*Justitia*) z opisu přednášek římského práva, který v letech 1693–94 pořídil Ignác Alexius Axman (R 241). (foto: Jiří David)

RUKOPISY ARCHIVNÍ POVAHY

Poslední skupina obsahuje rukopisy, jež se ve sbírce ocitly pouze díky problematické delimitaci rukopisů mezi rajhradským archivem a knihovnou, jež zůstala v zásadě dodržena i po převzetí zdejších fondů státními institucemi po r. 1950. Jedná se o opisy panovnických normativů, jež bývají jak po formální, tak i obsahové stránce běžnou součástí archivního aktového materiálu – najdeme mezi nimi celní řády (R 165), procesní řád pro moravský královský tribunál z let 1659 a 1739 (R 587 a 634), exekuční řád Ferdinanda III. (R 587) či instrukci Karla VI. pro krajské hejtmany z r. 1734 (R 635). Celkem lze do této skupiny zařadit 5 titulů, z nichž 4 výše zmíněné pocházejí z první poloviny 18. století, jedinou výjimku představuje soudobý opis privilegia Rudolfa II. (R 662), vydaného 10. srpna 1588 pro olomoucké biskupství, jímž byl polepšen znak olomouckých biskupů a potvrzeno jejich právo užívat knížecí hodnost.³⁶

např. opis *Compendium Institutionum* (R 247), který lze připsat profesoru pražské fakulty Johannu Christophu Schambogenovi. Za zmínku stojí rovněž čtyřsvazkový záznam přednášek olomouckého profesora práv Georga Tobiae Albertiho, který pořídil r. 1693/94 Ignác Alexius Axman (R 241).³⁴ Druhá polovina římskoprávních rukopisů obsahuje přednášky z Digest, namnoze založených na dobově oblíbených komentářích Henrica Zoesia (viz např. R 244). Obě skupiny – jak schambogenovské výklady justiniánských Institucí, tak Digesta založená na Zoesiových komentářích – přitom odrážejí konzervativní přístup k římskému právu, který se zvláště na olomoucké univerzitě udržel až do čtyřicátých let 18. století.³⁵

ZÁVĚR

Přehled toho, co nabízí rajhradská rukopisná sbírka pro právní dějiny, byl proveden v největším možném zestručnění. Již po tomto letmém seznámení lze však za nejpřínosnější a svým způsobem unikátní považovat rukopisy Johanna Joachima Hackela – nejde sice o kvalitní teoretická díla, nýbrž o praktické a studijní příručky, ovšem právě spojení s moravskou praxí z nich činí dobrý zdroj informací jak pro vývoj recepce římského práva, tak např. pro posuny v právu procesním, k nimž od vydání OZZ došlo. Stejnou službu mohou poskytnout i rukopisy *Indexů* s návaznými panovnickými normami, zvláště v opisu obohaceném o plné texty. Předkládaná přehledová studie si však nemohla klást ambice rajhradské právnické rukopisy informačně zcela vytěžit. Rukopisy tedy nadále čekají na své podrobné zhodnocení a uvedení do širšího kontextu raněnovověké právnické literatury českých zemí.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně

Fond A3, Stavovské rukopisy, i.č. 1, 5 a 9

Fond E 6, Benediktini Rajhrad, i.č. 4190, kart. 496

Fond E 6, Benediktini Rajhrad, i.č. 4195, kart. 496

Fond G 11, Sbírka rukopisů Františkova muzea Brno, sg. FM 502

Knihovna Benediktinského opatství v Rajhradě, rukopisná sbírka

R 164	R 172	R 181	R 242
R 165	R 173	R 220	R 244
R 166	R 174	R 221	R 247
R 167	R 175	R 234	R 587
R 168	R 176	R 235	R 599
R 170	R 179	R 238	R 634
R 171	R 180	R 241	R 635

BOHÁČEK, Miroslav a ČÁDA, František. Žerotínské rukopisy bludovské. In: *Sborník Národního muzea. Řada C – Literární historie*, sv. 3. 1958, 5, s. 51–221. ISSN 0036-5351.

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha, 1966.

34 Maurus Kinter jej ztotožňuje s rajhradským mnichem Františkem Axmannem a připisuje mu autorství dalších sedmi děl, z nichž tři mají dle názvu právnický charakter. KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab Anno 1613 in monasterio O.S.B. Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908, s. 22.

35 K tomu viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 229.

36 Rukopis obsahuje na fol. 7a kolorovanou erbovní miniaturu olomouckého biskupa; k okolnostem vydání tohoto privilegia srov. ŠTĚPÁN, Jan: Heraldická tvorba na dvoře olomouckých biskupů na přelomu renesance a baroka. In: *Sborník archivních prací*. 2008, 58, s. 102–150.

DOKOUPIL, Vladislav a ŠTACHOVÁ, Nad'a. *Soupis rukopisů zámecké knihovny hrabat Chorinských z Veselí nad Moravou*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2011, ISBN 978-80-7051-190-9.

d'ELVERT, Christian. *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*. Brünn, 1850.

HRBEK, Jiří. Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho pojmu. *Český časopis historický*. 2007, 105(3), s. 643–689. ISSN 0862-6111.

JANIŠ, Dalibor (ed.). *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. Památky sněmovní I*. Praha: Historický ústav, 2010. ISBN 978-80-7286-103-3.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení Zemské dědického království Českého: Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen*. Praha, 1888.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Markgrauthums Mähren: Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského*. Praha, 1890.

JIREČEK, Hermenegild. *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha, 1903.

KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab Anno 1613 in monasterio O.S.B. Rajhradensí in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908.

KLABOUC, Jiří. *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha: Československá akademie věd, 1958.

KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. *Časopis Matice moravské*. 2002, 121, s. 451–483. ISSN 0323-052X.

KOMÁREK, Filip. *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav.

KREJČÍK, Tomáš. Šest století erbovních miniatur. In: *Heraldická ročenka 1985*. V Praze: Heraldická společnost, 1985, s. 3–36.

LABSKÝ, Radim. *Dějiny výuky práva na právnické fakultě v Olomouci*. Olomouc, 2009. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého. Právnická fakulta.

MEUMANN, Marcus a PRÖVE, Ralf. Die Faszination des Staates und die historische Praxis. Zur Beschreibung von Herrschaftsbeziehungen jenseits teleologischer und dualistischer Begriffsbildungen. In: *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umriss eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*. Münster, 2004 (Herrschaft und soziale Systeme in der Frühen Neuzeit, Bd. 2), s. 11–49. ISBN 3-8258-6000-0.

NAVRÁTIL, Jan (red.). *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1593–1973*. Ostrava: Profil, 1973.

NEŠPOR, Václav. *Dějiny university olomoucké*. Praha: Ústřední národní výbor hlav. města Olomouce, 1947.

NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakub Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 18. odborné konference Olomouc, 14.–15. října 2009*. Olomouc: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna, 2010, s. 89–106. ISBN 978-80-7053-285-0.

PAVELKOVÁ, Jindra. Knihy uložené v oddílu práva v rajhradské klášterní knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2015, s. 41–45. ISBN 978-80-7053-309-3.

RYBIČKA, Antotnín. O šlechtických a erbovních rodech Časlavských. *Památky archaeologické a místopisné*. 1863, 5, s. 353–360.

SCHILLING, Lothar. Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos. In: *Absolutismus, ein unersetzliches Konzept? Eine deutsch-französische Bilanz = L'absolutisme, un concept irremplaçable? Une mise au point franco-allemande*. München, 2005, s. 13–31. ISBN 978-3-486-58095-2.

ŠTĚPÁN, Jan. Heraldická tvorba na dvoře olomouckých biskupů na přelomu renesance a baroka. In: *Sborník archivních prací*. 2008, 58, s. 102–150. ISSN 0036-5246.

URFUS, Valentin. Pokus o revizi moravského zemského zřízení na počátku 18. stol. a tzv. „elaboratum Moravicum“. *Časopis Matice Moravské*. 1970, 89, s. 46–65. ISSN 0323-052X.

URFUS, Valentin. K pokusu o revizi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století. *Právněhistorické studie*. 1971, 16, s. 177–198. ISSN 0079-4929.

URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-504-6.

URFUS, Valentin. Právnická knihovna moravského nejvyššího písaře z počátku 18. století. *Časopis Matice moravské*. 1980, 99, s. 285–296. ISSN 0323-052X.

ZACHOVÁ, Irena. *Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1999. ISBN 80-902464-9-4.

ZACHOVÁ, Irena a PETR, Stanislav. *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-66-8.